

Propaganda met prenten

*Louis Raemaekers,
politiek tekenaar in de Eerste Wereldoorlog*

De prenten van Louis Raemaekers worden veel gebruikt in lessen over de Eerste Wereldoorlog. De geschiedenis van de tekenaar zelf is minstens zo boeiend. Zijn politieke prenten zorgden voor veel ophef in binnen- en buitenland.

Louis Raemaekers,
geportretteerd in
zijn huis in Haarlem,
december 1914.

Wie geschiedenisles geeft, kent ongetwijfeld de ‘Satirieke kaart van Europa’. Politiek tekenaar Louis Raemaekers (1869-1956) presenteerde eind 1914 in deze prent het neutrale Nederland als een mannetje dat rustig zijn pijpje lijkt te roken, maar wie goed kijkt ziet dat hij in zijn linkerhand een revolver in de aanslag houdt, terwijl hij een stuurse blik richting Duitsland werpt.¹ Dit mannetje drukt nog voorzichtig uit wat Raemaekers in zijn mars had; in de loop van de oorlog werd hij door zijn felle en emotionele prenten, in binnen- en buitenland, de meest verguisde én gelauwerde Nederlander van zijn tijd genoemd.

Toen in augustus 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak, stond Louis Raemaekers bekend als een humoristisch en scherp politiek tekenaar, knap portrettist en succesvol illustrator van jeugdboeken. Hij tekende op dat moment ruim vijf jaar politieke prenten voor *De Telegraaf*. Net als de andere leden van de Nederlandse pers had deze krant het nadrukkelijke verzoek van de regering gekregen om de neutraliteit van het vaderland te respecteren en geen bijdragen te plaatsen die beledigend zouden kunnen zijn voor een van de oorlogvoerende naties. Hoofdredacteur Kick Schröder legde dit verzoek – gesteund door de tekenaar – naast zich neer.² Raemaekers’ sterke gevoel voor rechtvaardigheid bracht hem ertoe bij de inval van de Duitse legers in België en Noord-Frankrijk duidelijk stelling te nemen: hij koos partij voor de zwakkeren. Nederland, vond hij,

moest opkomen voor de onschuldige slachtoffers en buurland Duitsland de oorlog verklaren. In de weken en maanden die volgden, tekende Raemaekers krachtige en aangrijpende prenten, soms met een sterke symbolische waarde, een andere keer met een haast journalistieke directheid. Hij benadrukte daarbij meer dan eens dat Duitsland de aanstichter was van het oorlogsgeweld, met alle gevolgen van dien. Als hij op 23 september de tekst: ‘Deze was ’t, die ons schond!’ aan een prent toevoegt, daarmee doelend op de knielende Duitse soldaat, is de maat vol. Een paar dagen later werd bij een inval op de redactie de drukplaat door het Openbaar Ministerie in beslag genomen en moest Schröder mee naar het politiebureau; dit alles omdat de prent de neutraliteit van Nederland in gevaar zou brengen.³

‘Nederland, vond Raemaekers, moest opkomen voor de onschuldige slachtoffers en buurland Duitsland de oorlog verklaren’

Ook in Duitsland drong de betekenis van Raemaekers’ uitgesproken anti-Duitse houding door en de Nederlandse regering werd gemaand Raemaekers tot de orde te roepen. ‘Deze prenten, die al maandenlang in het buitenland verspreid worden, zijn honderd keer schadelijker dan een enkel artikel in een anti-Duitse krant,’ meende de Duitse gezant in Den Haag. Vanuit Berlijn ▶

Ariane de Ranitz is historicus en schreef het boek *Louis Raemaekers ‘met pen en potlood als wapen’*.

¹ Ferjan Ormeling, ‘Louis Raemaekers’ Gekkenhuis. Een Satirieke Kaart van Europa uit 1914’, *Caert-Thresoor Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie* 33 (Barent Langenes Stichting, 2014), 1, pp. 3-8.

² Huub Wijffjes, *Journalistiek in Nederland 1850-2000: beroep, cultuur en organisatie* (Boom, 2004), pp. 122-128.

³ Deze affaire staat met bronvermelding beschreven in De Ranitz, *Louis Raemaekers* (2014), pp. 89-90.

‘De Satirieke kaart van Europa’ van Louis Raemaekers verscheen in december 1914 bij uitgeverij J.G. Broese, Utrecht.

4 Geciteerde documenten zijn te vinden in Den Haag, Nationaal Archief, Collectie 252 John Loudon, 2.21.205.37, inv. nr. 10 en Ministerraad, 2.02.05.02, inv.nr. 906.

waarschuwde de Nederlandse gezant dat een dergelijke houding van *De Telegraaf* op den duur niet getolereerd zou worden. Schröder en Raemaekers werden meerdere keren in Den Haag door minister van Buitenlandse Zaken John Loudon op het matje geroepen. Maar zolang het land niet in staat van beleg of oorlog verkeerde, kon de regering geen maatregelen nemen.⁴

De in beslag genomen prent die op 23 september 1914 in *De Telegraaf* stond afgedrukt. Rechts: Engelse uitgave van *Raemaekers Cartoons* (Hodder & Stoughton, 1916). Rechterpagina: Onder de geallieerde soldaten werden sigaretten van het merk Black Cat met in totaal honderdveertig van dergelijke sigarettenkaartjes verspreid, *Lest we forget: Raemaekers war cartoons* (Carreras limited, 1916-1918).

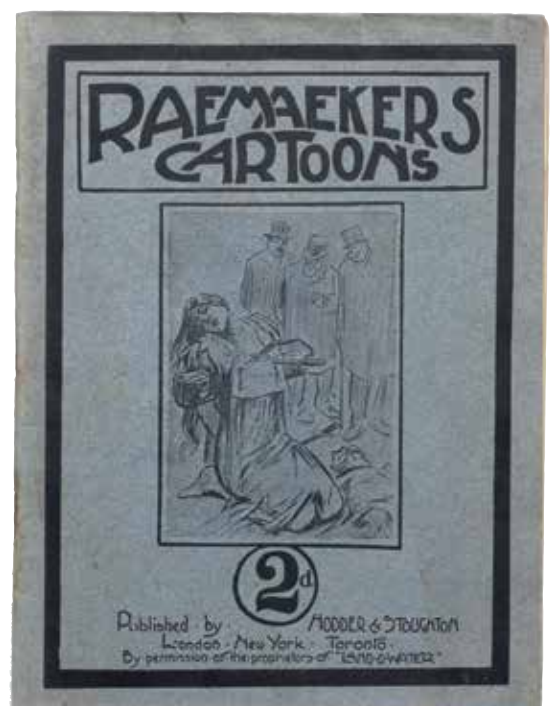
Rol in de propaganda

Tegen het eind van 1915 was Louis Raemaekers in Nederland op een dood spoor geraakt; zijn missie om het vaderland bij de oorlog te betrekken ondervond te veel weerstand. Maar ook in de geallieerde landen was hij niet onopgemerkt gebleven, en daar was men juist enthousiast over deze anti-Duitse tekenaar uit een neutraal land. Zowel in Engeland als Frankrijk werd zijn werk in verschillende kranten opgenomen. Zelfs in België ontstond een levendige clandestiene markt van pamfletten met zijn meest aangrijpende prenten. Na een succesvolle tentoonstelling in Londen in december 1915 en een warm ontvangst in Parijs,

waar Raemaekers de versierselen van *Chevalier de la Légion d'honneur* kreeg opgespeld, besloot hij zich met zijn gezin in de Britse hoofdstad te vestigen. Daar kon hij zonder kritiek en dreigementen de tekeningen maken die hij wilde. Vanaf dat moment nam de *Daily Mail* bijna dagelijks een prent van hem op, waarna deze naar Parijs en Amsterdam werd verzonden voor publicatie in *Le Journal* en *De Telegraaf*. Kort na zijn aankomst in Londen werd Louis Raemaekers benaderd door de geheime Britse propagandadienst die opereerde onder de schuilnaam Wellington House.

'Raemaekers' prenten sloten naadloos aan bij de verhalen over de vermeende Duitse gruweldaden'

Deze verspreide publicaties met als doel zowel in geallieerde als neutrale landen de publieke opinie te beïnvloeden en Raemaekers' prenten sloten naadloos aan bij de verhalen over de vermeende Duitse gruweldaden die in die tijd de ronde deden.⁵ De samenwerking ging onmiddellijk van start en in de loop van 1916 verscheen het album *Raemaekers Cartoons* met veertig van zijn meest spraakmakende prenten, gevolgd door verschillende edities met tekst in achttien talen. Deze albums werden wereldwijd verspreid. Gelijktijdig vonden tientallen tentoonstellingen met originele prenten en reproducties van zijn werk plaats. In de maanden die volgden, verschenen meerdere publicaties, variërend van luxe albums met prenten op groot formaat tot kleine *cigarette cards*, die als inleg in pakjes sigaretten werden

meegegeven aan soldaten die naar het front gingen. In Duitsland raakte deze vorm van propaganda een gevoelige snaar. De *Kölnische Zeitung* waarschuwde voor de gevolgen: ‘Vijftig miljoen paar oogen zien den Keizer en het Rijk met Raemaekers oogen – d.w.z. als de verschrikking in persoon, het uitvaagsel der menschheid, de type van laagheid en willekeur.’⁶

Propagandareis naar de Verenigde Staten

Het belangrijkste doelwit van de Britse propagandadienst was het machtigste neutrale land, de Verenigde Staten. De Britse auteur en historicus John Buchan, vooraanstaand medewerker van Wellington House, had al snel in de gaten dat Raemaekers daar een grote rol kon spelen: ‘With a sentimental race like the Americans, his peculiar kind of emotional horror would be very effective.’⁷ Een geheime missie, geregisseerd door Wellington House en de Foreign Office, vertrok in de zomer van 1916 naar Amerika voor de verspreiding van Raemaekers’ prenten. Na een moeilijke start kwam dit uiteindelijk pas goed op gang nadat president Woodrow Wilson op 6 april 1917 Duitsland de oorlog verklaarde en de tekenaar begin juli zelf de oceaan overstak. Het Congres had ingestemd met de oorlog, maar het Amerikaanse volk moest nog overtuigd worden. Raemaekers reisde van oost naar west, hield voordrachten, gaf interviews en tekende spotprenten op film; in het hele land werden tentoonstellingen van zijn werk georganiseerd. De tekenaar was een graag geziene gast op diners en societybijeenkomsten en hij ontmoette zowel president Wilson als oud-president Theodore Roosevelt. Kort na

Educatief programma

Studenten van de Fontys Lerarenopleiding Sittard hebben een educatief programma ontwikkeld over het gebruik van spotprenten in het voorgezet onderwijs aan de hand van prenten van Louis Raemaekers. Dit is te vinden op www.louisraemaekers.com onder het kopje Educatief. Zie ook Kleio in de klas, in *Kleio* 5 (2015), p. 55-57.

aankomst tekende Raemaekers een contract met het krantensyndicaat van William Randolph Hearst, een even slimme als discutabele zet. De Hearst-pers had namelijk de reputatie pro-Duits te zijn. Het was Raemaekers’ eigen idee, want hij wilde de lezers van juist deze kranten confronteren met de gruwelen van de oorlog. Zij werden immers ‘dagelijks vergiftigd door tendentieuze artikelen, welke aan de zaak der Geallieerden (...) enorm veel kwaad deden’, verklaarde hij deze stap in zijn memoires.⁸

Statistieken wijzen uit dat in 1917 meer dan tweeduizend Amerikaanse kranten de prenten van Raemaekers opnamen, met een totaal van enkele miljoenen gedrukte exemplaren per maand.⁹ President Wilson schreef de tekenaar bij diens vertrek: ‘It is very delightful to have you conceived of my mission as you do in these critical times of the tragedy of the world and I thank you with all my heart.’¹⁰

Na vier maanden keerde de tekenaar in november 1917 terug in Londen. In het laatste jaar van de oorlog werkte hij onverminderd voort. Net als in 1916 was hij in de zomermaanden te gast bij de geallieerde troepen aan het front in Frankrijk. Hij reisde langs de Engelse en Franse linies en verbleef aan het eind zes weken in de Amerikaanse sector waar hij talloze schetsen maakt en nieuwe inspiratie opdeed.

Eenwording van Europa

Na de Eerste Wereldoorlog vestigde Raemaekers zich in Brussel. De politieke situatie in Europa bleef hem bezighouden en hij wijdde talloze tekeningen en artikelen in Britse, Franse en Belgische kranten aan de eenwording van Europa. Daarbij verzette hij zich tegen de hegemonie van één natie. Hij wilde dat alle betrokken staten, vooral Frankrijk en Engeland, zowel op economisch als militair gebied zouden samenwerken en tegelijkertijd een wakend oog op Duitsland houden. Maar hoewel hij in deze landen nog wel werd erkend als de alomgevierde oorlogsgetuige die een belangrijke rol had gespeeld in de geallieerde propaganda, zag men hem nu eerder als een eigenzinnige bemoeial die maar beter gewoon weer achter de tekentafel kon gaan zitten. Als gesprekspartner voor

⁵ Informatie over de geschiedenis van Wellington House en de rol van Raemaekers in de geallieerde propaganda is te vinden in hoofdstuk 6 van De Ranitz, *Louis Raemaekers* (2014), pp. 147-175. Lees verder in: Michael L. Sanders en Philip M. Taylor, *British Propaganda during the First World War, 1914-18* (Macmillan, 1982) en over de gruwelcampagne van Wellington House en Raemaekers’ rol daarin ook: John Horne en Alan Kramer, *German atrocities, 1914: a history of denial* (Yale University Press, 2001).

⁶ ‘Sigarettenplaatjes van Raemaekers’, *De Tijd, godsdienstig-staatkundig dagblad* (24-8-1916), p. 2.

⁷ Louis Raemaekers’ rol in de geallieerde propaganda in de Verenigde Staten is beschreven in hoofdstuk 7 van De Ranitz, *Louis Raemaekers* (2014), pp. 176-207. Citaat uit de brief van John Buchan aan Lord Robert Cecil (Under-Secretary of State for Foreign Affairs), Kew (Groot-Brittannië), The National Archives, Foreign Office 395/36, Letters, 1 June 1916.

⁸ Particuliere collectie, ‘Mémoires van Louis Raemaekers, bijeengevoegd uit zijn aantekeningen door Johanna Raemaekers-van Mansvelt’, (Mamaroneck, NY 1943), II, pp. 29-30.

⁹ Raemaekers’ agent in de Verenigde Staten stuurde geregeld rapporten naar Londen: Kew (Groot-Brittannië), The National Archives, Foreign Office 395/131, Statistics and Report, September 1917. Zie ook zijn verslag in: James Murray Allison (ed.), *Land & Water Extra. Raemaekers’ Number* (Land & Water, 21 oktober 1918), pp. [1]-55.

¹⁰ Hoover Institution Library and Archives, Stanford CA (USA), Louis Raemaekers Papers and Artwork, Woodrow Wilson aan Raemaekers, ‘En route’ 6 November 1917. In dit archief zijn honderden brieven van en aan Louis Raemaekers en honderden tekeningen opgenomen.

De dood, een veelvoorkomend thema in Raemaekers' werk, hier door hem gebruikt in een prent met de titel *The gospel of Nazism*, ongedateerd. Ook in de jaren dertig en veertig maakte Raemaekers politieke tekeningen.

wereldleiders speelde hij geen rol van betekenis meer. In de jaren twintig en dertig was Raemaekers geregeld in Nederland te vinden, in Amsterdam op de redactie van *De Telegraaf* en tijdens korte vakanties in Bergen aan Zee of aan de Loosdrechtse Plassen. Een oud incident uit 1916 over een foutief geïnterpreteerd onderschrift, waarbij Raemaekers in de pers een landverrader werd genoemd, achtervolgde hem echter nog lange tijd.¹¹ Toen uiteindelijk in de jaren dertig, bij de opkomst van het naziregime, zijn argwaan tegen Duitsland gegrond bleek, veranderde de situatie. In 1934 ontving hij, nadat hij al meermalen met buitenlandse decoraties was geëerd, eindelijk in Nederland een koninklijke onderscheiding.¹² In 1949 vierde zijn geboortestad Roermond de tachtigste verjaardag van de kunstenaar met een overzichtstentoonstelling, bij welke gelegenheid Raemaekers tot ereburger werd benoemd. In 1953 koos hij voor het eerst sinds bijna veertig jaar weer domicilie in Nederland. Hij ging wonen in Den Haag, waar hij drie jaar later op 87-jarige leeftijd overleed.

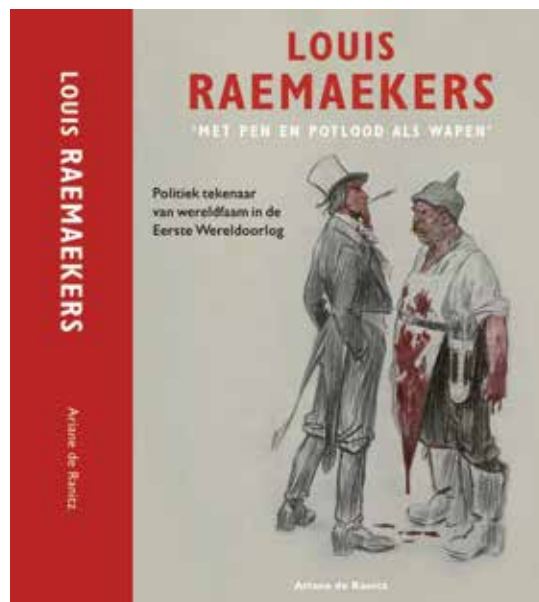
Raemaekers' succes verklaard

De verspreiding van het werk van Louis Raemaekers was de omvangrijkste en meest succesvolle geallieerde propaganda-activiteit van de Eerste Wereldoorlog. Dit was voor een groot deel te danken aan het feit dat hij uit een neutraal land afkomstig was, maar absoluut geen neutraal standpunt innam. Terwijl dit hem in Nederland duur kwam te staan, was het buiten de grenzen juist zijn grote kracht. Zijn geloofwaardigheid werd versterkt door het verhaal dat de Duitse keizer een prijs op het hoofd van de tekenaar had

gezet, een hardnekkig gerucht dat echter nooit is bevestigd. Desalniettemin maakte dit hem voor Wellington House een uitermate geschikte kandidaat om in te zetten voor de geallieerde propaganda. Andere factoren, zoals de sterke emoties in zijn prenten, de directe, journalistieke indruk die zijn werk op de toeschouwer maakte en niet te vergeten zijn charisma, welbespraaktheid en brede talenkennis bekrachtigden de impact van zijn boodschap. Theodore Roosevelt vatte dit als volgt samen: 'The cartoons of Louis Raemaekers constitute the most powerful of the honorable contributions made by neutrals to the cause of civilization in the World War'. (...) He has left a record which will last for many centuries, which, mayhap, will last as long as the written record of the crime illustrates. (...) His pictures should be studied everywhere.'¹³ ■

Dit artikel is gebaseerd op het boek van de auteur. De bijlagen van dit boek, inclusief de voetnoten, zijn te downloaden op www.louisraemaekers.com/bijlagen-boek.

De afbeeldingen bij dit artikel komen, tenzij anders vermeld, uit het album Louis Raemaekers, *The Great War: a Neutral's Indictment* (Fine Art Society, 1916). De toegevoegde datum geeft aan wanneer de prent voor het eerst in *De Telegraaf* is verschenen. Copyright Stichting Louis Raemaekers.

Louis Raemaekers 'met pen en potlood als wapen'. Politiek tekenaar van wereldfaam in de Eerste Wereldoorlog. Ariane de Ranitz (Stichting Louis Raemaekers, Roermond 2014), 280 blz., ruim 360 afbeeldingen, € 39,95. Het boek is ook in het Engels verkrijgbaar. Beide te bestellen via www.louisraemaekers.com.

¹¹ De controverse over de prent 'Beter een levende Duitscher dan een doode Hollander?' (*De Telegraaf*, 4 juni 1915) is beschreven in De Ranitz, *Louis Raemaekers* (2014), p. 140.

¹² In de bijlagen van De Ranitz, *Louis Raemaekers* (2014) kan de lezer een lijst van aan Raemaekers toegekende onderscheidingen vinden. Zie www.louisraemaekers.com/bijlagen-boek.

¹³ *The Century Edition de Luxe of Raemaekers' War Cartoons*, James Murray Allison (red.), (The Century Co., 1917).